

MESTERSÉG ÉS HIVATÁS

Sorsom és körülményeim úgy alakultak, hogy meglehetősen hamar megértettem: színházban fogok dolgozni. Nem biztos, hogy színész leszek, de a színház lesz a munkahelyem. És amikor végre bekerültem a Művész Színház színiiskolájába, korántsem gondoltam magasabb eszmékre, távoli céljaim sem voltak — egyszerűen örültem, hogy reggeltől estig kedvező munkával foglalkozhatok.

Csak jó néhány év múlva, amikor — velem egyidős társaim többségéhez hasonlóan — igazi színészi feladatok híján voltam, akkor kezdtem el azon gondolkodni: kicsoda is a színész, mi is a feladata? A színészi mesterség, mint minden más foglalkozás — hétköznapi munka, kenyérkereset. És ugyanakkor, mint minden művészi foglalkozás, lehetővé teszi, hogy valamit mondjunk az embereknek. Enélkül — külső csillogásától függetlenül — többé-kevésbé kellemes, de értelmetlen időtöltéssé változna, ami semmiképpen sem képezheti egy teljes emberi élet tartalmát.

Felmerülhet a kérdés: de hiszen a színész egy másik ember által alkotott művet ad elő, aki maga is ki akarja fejezni mondanivalóját. És mégis: csak az az alakítás hiteles és életteljes, amelyben maga az alakító szabad, amelyben ő maga is maximálisan kifejeződik. A színésznek át kell lépnie a bűvös határt — és csak akkor kezdődik a legfontosabb, legbonyolultabb, legtitokzatosabb, az, amit ironikusan „az alkotás gyötrelmeinek” neveznek. És akkor a mesterség háttérbe szorul és előtérbe kerül az, amiről Paszternak így írt:

*Nem fecsegést-locsogást,
biflázást várunk a színésztől —
de teljes, igazi pusztulást.*

A színész alkotói élete a jelen időben játszódik le. Nincs rá módja, hogy az íróhoz vagy festőhöz hasonlóan megvárja, amíg a jövőben el-

ismerik. Az észrevétlen és kegyetlen évek fokozatosan elveszik tőle még a legragyogóbb elgondolásokat is. Hiszen a színész még külső adottságainak is rabja. Bármilyen bonyolult és absztrakt is a színész által kigondolt figura színpadi-élete, mégis minden szál magához a színészhez fűzi — az élő, reális emberhez, aki magában hordozza kora minden jellegzetességét. Viszont éppen emiatt válik élővé és érthetővé azok számára, akik ma a nézőtérben ülnek. Minél érthetőbb, a nézőhöz közelebb álló eszközöket használ fel a színész, annál többet közölhet hőséről, és ugyanakkor annál teljesebben fejezi ki önmagát is. Ebben a vonatkozásban a közönségtől függ, de éppen ennek a belső kapcsolatnak a révén uralkodik a nézőtérben ülő emberek felett.

És éppen ezért úgy gondolom, hogy a színész mindenki másnál jobban, lényegesebben kapcsolódik korához és egyszerűen kénytelen figyelembe venni a legkisebb változásokat is — a divatos kalaptól a kozmikus jelentőségű kérdésekig. Egy előadás, amely a háború előestéjén ment — és egy másik előadás, amely a hadüzenet után két nappal ment — két teljesen eltérő előadás volt. A színészek is más helyeken jöttek izgalomba és a nézők is másutt sírtak. Szembeszökő példa ez — de a hétköznapiakra is érvényes. A színész maga is korának embere — és nem fogják megérteni, ha „időtlenül” játszik. Ha pedig nem értik, nincs is rá senkinek szüksége.

Magányos pozitív hős csupán az életben létezhet. A művészetben leginkább csak a művészi alkotás általános rendszerének egy részét képezi. Ebben az általános rendszerben lehet ő a legfontosabb vagy a kevésbé fontos, de a többi szereplőhöz hasonlóan a film általános el-

képzelésének egy részét hordozza magában. Ha ettől a szerves egésztől elszakad, a hős azonnal elhalványodik és a kék madárhoz hasonlóan elveszti csodálatos tulajdonságait. Más szóval: az a körülmény, hogy a szereplők névsorába bekerül egy „holtbiztos” pozitív hős, még egyáltalán nem garantálja a jelentős pozitív töltéssel rendelkező filmre törekvő rendező sikerét. És viszont: lehetnek és valóban vannak is olyan filmek, amelyekből a hős hiányzik, de a film töltése mégis világosan és szembetűnően pozitív.

Tucatjával emlékezünk olyan filmekre, amelyekben olyan hősök szerepeltek, akiknek valóban hősi életük volt, sőt, élő emberekről másolták őket — de a filmek emocionális ereje mégsem emelkedett a tények száraz elmondása fölé. Ugyanakkor pedig a híradófilm legjobb variánsai meggyőzően bizonyították be, hogy egyedül csak régi dokumentumokra támaszkodva is össze lehet állítani filmet napjaink legbonyolultabb és legizgalmasabb problémáiról, és olyan emocionális töltéssel lehet el látni őket, amely semmivel sem gyengébb a játékfilmekénél. Ezért gondolom, hogy a pozitív hős csupán egy szólam a mű általános polifónikus kicsendülésében.

Ugyanakkor egy pillanatig sem tagadom, hogy lehet olyan figurát teremteni, aki a cselekmény összes fordulatai során végül is a pozitív hős megtestesülése lesz. De úgy vélem, túlságosan absztrakttá válik minden olyan, a pozitív hősről folytatott beszélgetés, amely az adott művön kívül szemléli a hőst, azoktól a kapcsolatoktól függetlenül, amelyek megjelenését előkészítették. Charlie például — úgy gondolhatnánk — korántsem hasonlít az ilyenfajta derék legényre, — akit sóhajok kísérnek, akit utánoznak — és mégis hős, a legmélyebb humanista eszmék hordozója, aki részvétet és szeretetet vált ki az Ember iránt, és meggyűlöltet mindenkit, aki eltor-

zítja őt. És viszont: egy ízig-veéig pozitív hős, aki rossz, lapos filmen jelenik meg, minden előnyös tulajdonsága mellett sem hódítja meg a néző szívét, státusz-egyénné válik, arcvonások és émoóciók nélkül.

Az, akit pozitív hősnek nevezünk, csupán az eleven művészi összefüggések között létezhet természetesen és szabadon. Ilyenkor a néző világosan látja vonásait, háromdimenziós-nak érzi, és ezért reális, önálló figurává válik, aki ezáltal másokra is hat. Hasonlítsuk össze a *Csapajevet* más, nevezetes életrajzokra épülő filmekkel, és azonnal megértik azt, amiről beszélnek.

Megkérdezték tőlem, hogy konkrétan mit keresek a klasszikus művekben? Nos, mindenekelőtt azt, ami ma izgat engem, *mint embert*, ami egybevág az én érzéseimmel. Azt, ami valamilyen sajátos módon az én gondolataimat fejezi ki. *Mint színész* pedig keresem és megtalálom ezekben a klasszikus művekben azt a tökéletes, kicsiszolt formát is, amelyben ezek a gondolatok kifejezést nyernek. *Mint kézműves* — módomban van rá, hogy nemes, drága anyaggal dolgozzam, amely ugyan különleges óvatosságot és hozzáértést követel, de viszont siker esetén páratlanul mély és eleven rajzot ad. *Mint rendező* — keresem azt a rálátást, azt a szemléletet, amely a nézőnek új minőséget tárhatna fel, vagy pedig a művet eddig még észre nem vett új oldaláról mutathatná be, arról az oldalról, amely a leginkább élesen igazolja az én érzéseimet, sejtelmeimet. És végül, *mint hétköznapi egoista*, — keresem az alkalmat, hogy még egyszer örömet leljem a nagy művésszel való találkozásban, akivel beszélgetve egy kissé magam is okosabbnak, finomabbnak, jelentősebbnek tűnök fel, mint amilyen valójában vagyok.

Fordította: BAKCSI GYÖRGY

(Részletek az *Iszkussztvo Kino 1968. évi 7. számában* közölt interjúból.)